

Miti o nasilju v družini

Katja Filipčič*

Kriminologija in viktimologija sta v zadnjih desetletjih bistveno povečali poznavanje nasilja v družini; oblikovane so posebne teorije, »odkrite« so nove oblike, kot npr. nasilje nad starejšimi družinskimi člani, nasilje nad moškimi, nasilje v homoseksualnih življenjskih skupnostih. Večina teh spoznanj je podkrepljenih z empiričnimi raziskavami in teoretičnimi argumenti. Kljub temu pa prodirajo v javnost (družbeno zavest) zelo počasi. Za spreminjanje trditev o nasilju v družini, ki se prenašajo iz generacije v generacijo, pa je nekaj desetletij kratko obdobje. Tako ostajajo, kljub svoji nerealni osnovi, nekatere predstave močno zakoreninjene. To so t.i. miti – stališča, ki so nerealna, ki niso utemeljena in preverjena, njihova osnovna značilnost pa je, da so odporna na spremembe oz. je njihovo spreminjanje zelo dolgotrajno. Začno se podirati prek intenzivnih javnih razprav, ki vplivajo na spremembo družbene zavesti o določenem pojavu. Na takšen način se tudi pri nas ruši mit o sprejemljivosti nasilja v družini – družbena strpnost do grobosti nad družinskimi člani upada. V prispevku je prikazanih nekaj mitov, ki so v našem družbenem okolju še trdno zasidrani, kljub novim spoznanjem kriminologije, psihologije in sociologije.

Ključne besede: kriminologija, nasilje v družini, teorije, družbene predstave o nasilju v družini, miti

UDK: 173+179.8

Uvod

V zadnjih desetletjih se podirajo tabuji in literatura o različnih oblikah nasilja v družini se množi z neverjetno hitrostjo.¹ To ustvarja vtis, da je pojava vedno več in daje hrano idealizaciji preteklosti. Zgodovina pa nas nasprotno uči, da ga je vedno manj in da je resnica taka, da upada družbena strpnost do grobosti nad družinskimi člani.² Spremenjena strpnost do nekega pojava pa je praviloma posledica njegovega boljšega poznavanja. Tako lahko trdim, da so znanstvene vede (kot npr. kriminologija, psihologija, sociologija) v zadnjih desetletjih bistveno povečale obseg spoznanj o nasilju v družini. Razširitev tega znanja tudi na »laično javnost« pa je dolgotrajnejši proces; splošna prepričanja se prenašajo iz generacije v generacijo ne glede na njihovo (ne)realnost. Postanejo del zavesti posameznika in družbe kot celote in treba je veliko naporov »strokovne javnosti«, da se »skupna zavest« spremeni: prek javnih razprav in »medijske pokritosti« se začno podirati skozi več generacij zgrajeni t.i. miti³ o določenem pojavu. Mit o »normalnosti« (sprejemljivosti) nasilja v družini se tudi v našem družbenem okolju ruši. Ostaja pa še veliko drugih. Nekatere med njimi bom navedla v nadaljevanju in prikazala, katera znanstvena spoznanja kažejo na njihovo nerealnost.

Mit št.1: Sinonima za družino sta varnost in zasebnost.

Družino najpogosteje pojmuje kot kraj, kamor se posameznik umakne pred napetostmi in najde razumevanje, ljube-

zen in podporo pri družinskih članih. Vendar pa je takšna predstava idealiziranje družinskega življenja in je daleč od stvarne podobe. Raziskave namreč kažejo, da je družina najnevarnejši kraj; največja verjetnost, da bomo žrtve fizičnega, psihičnega in spolnega nasilja, je ravno v družini. To utemeljeno sklepamo iz podatkov o obsegu nasilja v družini:⁴ vsak peti par se sreča s problemom nasilja,⁵ 15% do 25% otrok je v družinah spolno zlorabljenih,⁶ zlorabljenih je od 3% do 10% družinskih članov, starejših od 65 let.⁷

Družina torej ni idiličen otoček v nasilnem in konfliktnem svetu; je socialna skupina z inherentno visoko stopnjo konfliktov in stresov. Med dejavniki, ki povzročajo stres, sta najpogostejša naslednja:

1. Poleg običajnih razlik in konfliktov, ki nastopijo v interakciji med posamezniki, je družina v svojo temeljno strukturo vgradila »bitko med spoloma« in t.i. »generacijski prepad«.
2. Drugi vir stresov v družini pa izhaja iz pričakovanj, ki so vezana na družino. Od družine se pričakuje, da bo zago-

⁴ Obseg vseh različnih oblik nasilja v družini temelji na ocenah tega pojava, ki so rezultat obsežnejših (predvsem ameriških) študij. Vprašanje je seveda, ali so te ocene pravilne oz. ali odražajo resnično stanje in pa, ali lahko ugotovitve iz enega kulturnega prostora prenesemo v drugega. Poleg tega raziskovalci uporabljajo različne opredelitve nasilja, veliko raziskav pa je tudi metodološko spornih. Uradne statistike organov, ki obravnavajo te primere, nam namreč ne povedo veliko o samem obsegu, saj je obseg tennega polja neznan. V zadnjih letih se tako nevladne organizacije, kot tudi centri za socialno delo in sodni organi pri nas srečujejo s povečanjem števila zadev družinskega nasilja, predvsem nasilja nad otroki. Iz tega dejstva bi bil povsem preuranjen zaključek, da nasilje v družini pri nas narašča. To povečanje je namreč lahko posledica večje senzibiliziranosti strokovnjakov in javnosti za ta problem ter večje pripravljenosti žrtev, da poiščejo pomoč pri teh institucijah.

⁵ Glej npr. Wallace 1999:179 in Alvazzi del Frate 1995:3

⁶ Wallace 1996:63

⁷ Philipson, Biggs 1995:186

* Katja Filipčič, Doktorica pravnih znanosti, Pravna fakulteta v Ljubljani, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana

¹ Po nekaterih ocenah je 90% literature s področja nasilja v družini ameriške.

² Pavlovič 1993: 90

³ V prispevku s pojmom »mit« označujem nerealno predstavo o določenem pojavu, ki pa ni nujno pozitivna, kar je sicer v splošnem značilnost mita. Gre za splošno sprejete predstave, ki se ohranjajo kljub drugačnim spoznanjem strokovnjakov z različnih področij.

točila svojim članom hrano, obleko, temeljne stanovanjske pogoje. Družba pa pogosto ne zagotavlja osnovnih virov, ki bi družini omogočili uresničitev takšnih pričakovanj. Od družine se tudi pričakuje, da bo vzgojila zdrave, lepo vzgojene, nedelinkventne in inteligentne otroke, ki se bodo lahko spopadli s samostojnim življenjem. Stres se pojavi, ker so te lastnosti in možnosti za njihovo doseganje odvisne od dejavnikov, ki jih družina ne more nadzirati v polni meri.

Družina tudi ni »utrdba« zasebnosti, v katero tako država kot drugi posamezniki nimajo vstopa. Interes države za urejanje družinskih razmerij je nesporen, saj ga država jasno izkazuje že od svojega nastanka dalje. Moderna družina pa je veliko bolj upravljana, kot je bila družina v preteklosti. Država sodeluje v fazi nastajanja in prenehanja družine. V družino vdira prek zdravstvenega, socialnega, kazenskopravnega varstva, delovanja izobraževalnih ustanov, davčnega sistema in stanovanjske politike.⁸ Glavni motiv države za poseganje v družinsko življenje je ustvarjanje takšnih pogojev življenja, ki posameznike ne bodo ovirale pri uresničevanju ciljev države na področju gospodarstva in političnega življenja. Tako je npr. posameznik, razbremenjen nekaterih eksistenčnih skrbi, uspešnejši v službi. Po drugi strani pa država s posegi v družino tudi uveljavlja svoj vrednostni sistem (še posebej izrazito prek šolskega sistema). Pomemben poudarek namenja tudi skrbi za uresničevanje temeljnih človekovih pravic. Pravica do varnosti sodi mednje. S tem je (poleg ostalih razlogov) tudi upravičena prepoved nasilja v družini (tudi ta prepoved namreč pomeni poseg države v zasebnost družine in njeno ožanje). V tej zvezi se zastavlja predvsem vprašanje, kako široko lahko država interpretira nasilje oz. škodljivo ravnanje in s tem širi upravičenost temelja urejanja odnosov med družinskimi člani.⁹

Zasebnost družine kot socialne skupine pa je treba ločiti od zasebnosti družinskih članov. Z oblikovanjem družine (v vseh njenih različicah) si posameznik prostovoljno omeji zasebnost. Družinski člani se namreč nenehno medsebojno nadzorujejo;

⁸ Prim. Pusić 1989:273

⁹ Od osemdesetih let dalje je ta problem najočitnejši pri prizadevanjih po redefiniranju meje dopustnega vzgojnega kaznovanja otrok v družini. Švedska je prva (1979) izrecno z zakonsko določbo prepovedala vse oblike fizičnega kaznovanja otrok (torej tudi klofuto, »eno po zadnji plati« ipd.). Sledile so ji Finska (1984), Danska (1986), Norveška (1987), Avstrija (1989), Ciper (1994) in Hrvaška (1999). Vprašanje pa je, ali je klofuta (kot generičen pojem za vse milejše oblike vzgojnega kaznovanja) res tako nevarna za otrokov razvoj, da mora država nadzorovati njeno uporabo. Trdnih dokazov za takšno trditev namreč ni. Po mojem mnenju je zato prepoved tudi najmilejših oblik fizičnega kaznovanja v družini poseg v družinsko življenje, ki pa ni upravičen. Izhajam iz predpostavke, da se v večini okolij takšne vzgojne metode splošno uporabljane in sprejete kot neproblematične. Strinjam pa se, da klofuta ne predstavlja idealnega modela vzgoje. Vendar se temu idealu ne bomo dosti približali z represivnimi ukrepi. Potrebno je izobraževanje staršev, da bodo sposobni najti alternative sedaj pogosto uporabljeni vzgojni metodi.

pričakujejo ali zahtevajo od drugih, da bodo spoštovali pravila sožitja, ki temeljijo na zahtevah po prilagajanju, sklepanju kompromisov in podrejanju. In prav zaradi teh pravil je v družini malo zasebnosti. Vse, kar posameznik počne v družini, je praviloma vidno. Razlika med zasebnim (družinskim) in javnim življenjem se ne kaže kot razlika med oblastjo in neoblastjo oz. pomanjkanjem oblasti, temveč je bistvo razlike v različnih načinih izvrševanja oblasti. Na obeh področjih gre za vzdrževanje reda in miru, čeprav po drugačnih načelih; v obeh primerih je posameznik podrejen in nadzorovan, v obeh se posameznikovo obnašanje korigira in kaznuje ali nagraduje, le avtoriteta, ki to počne, je drugačna.¹⁰ Družinsko življenje je torej zasebno življenje, vendar ne kot individualno življenje, temveč kot skupnostno življenje, ki temelji na medsebojnem zaupanju.¹¹

Mit št.2: Alkoholizem je zelo pogosto vzrok za nasilje v družini.

Splošno prevladujoče (in že staro)¹² je prepričanje, da je alkohol eden izmed glavnih vzrokov za nasilje v družini. Velja tudi prepričanje o splošnejši zvezi med alkoholom in nasiljem. Vendar pa se ugotovitve raziskav močno razlikujejo; delež nasilnežev, ki so bili v času nasilnega vedenja proti družinskim članom pod vplivom alkohola, se giblje med 6% in 85%.¹³ Te razlike so posledica različnih vzorcev, različnih oblik nasilja v družini (pretepanje ali umori), nekatere raziskave so izhajale iz policijskih podatkov, druge iz izjav samih udeležencev raziskave.¹⁴

¹⁰ Nasilje v družini lahko izvira tudi iz stisk posameznika, ki nastopi zaradi omejevanja njegove zasebnosti znotraj družine. Ali pa je nasilje sredstvo, s katerim en družinski član izvaja nadzorstvo nad drugim.

¹¹ Renner 1992:33

¹² O negativnih učinkih alkohola na družinsko življenje je pisal tudi časopis Slovenec marca 1938: »Družina. Kdo ti je že pel slavo? Kaj vse sta oče in mati žrtvovala, da sta vzgojila lepo številčno družinico! Kdo more prešteti materine solze in očetove žulje? In vendar je nekdo, ki neusmiljeno posega v srce družine, ki ga raztrga, da krvavi. Kdo? Alkohol!... Vsak krst, vsak pogreb, vsak godovni in rojstni dan se mora 'zaliti', kot je že udomačen ljudski izraz. Zdi se, da je edino pijača tisto slavnostno sredstvo, da se morejo čustva dostojno razviti... Alkohol v družini je propad družine. Hiter razpad. Najhujše je razdrto družinsko življenje in bolešno obremenjeno potomstvo. Koliko je število ulici prepuščene dece in oni mladi zličinci, ki so največkrat žrtve alkoholiziranih staršev...« citirano po Stergar 1995:87

¹³ Kantor, Straus 1995: 206

¹⁴ Le redke med (sicer številnimi) raziskavami o zvezi med alkoholom in družinskim nasiljem so se ukvarjale z vprašanjem alkoholizma med žrtvami družinskega nasilja – ženami in o morebitni vzročni zvezi med tem pojavom in viktimizacijo žena. Večina jih je našla malo dokazov za alkoholizem med pretepenimi ženami. Le nekaj jih poroča o večjem uživanju alkohola med žrtvami nasilja kot med ostalimi – »nežrtvami« (npr. Barnett, Fagan 1993: 2). Ugotovljeno pa je bilo, da je uživanje alkohola pri ženskah – žrtvah nasilja večkrat posledica trpinčenja, da torej uživanje alkohola neposredno sledi nasilnemu dejanju. Tako je pitje pri ženskah pogostejše posledica nasilja, kot pa njegov vzrok. Razlika med spoloma glede pitja po nasilnem dejanju je velika. Barnett in Fagan (1993: 19) sta tako ugotovila, da je 48% žensk uživalo alkohol po nasilnem dejanju svojega partnerja, medtem ko je to storilo le 24% moških – nasilnežev.

Tako kot pri vseh pojavih, je treba tudi pri povezavi – korelaciji med alkoholom in nasiljem (v družini in na splošno) upoštevati, da medsebojna povezava dveh pojavov še ne pomeni vzročnega odnosa med njima.¹⁵ To sta empirično pokazala (med drugimi tudi) Kantor in Straus leta 1995, ko sta zajela bistveno večji vzorec kot ostale raziskave – več kot 5.000 ameriških parov. Ugotovila sta močno povezavo med alkoholom in trpinčenjem žene.¹⁶ Poudarjata pa, da alkohol ni edini in tudi ne najpomembnejši dejavnik pri zlorabah v družini (80% mož namreč v vinjenem stanju nikoli ni udarilo žene). Tako alkohol kot družinsko nasilje sta torej lahko odraz nekega tretjega dejavnika ali dejavnikov. Ti dejavniki pa so lahko na individualni, strukturni ali kulturni ravni. Stresi v družinskih odnosih lahko povzročijo povečano uživanje alkohola in povečano nasilje v družini. Med njima bo nastala korelacija, vendar pa ne odnos vzročnosti. Na kulturni ravni lahko nasilje opravičujejo norme, ki pojmujejo nasilje kot obliko moškosti in moške kot glavo družine, povečano pitje pa kot sprejemljivo moško obnašanje.¹⁷

Nasprotno trdi splošno sprejeta teorija o neposredni (vzročni) zvezi med alkoholom in nasiljem v družini. Izhaja iz domneve, da alkohol sprosti zavore in spremeni presojo. Alkohol namreč učinkuje na centralni živčni sistem – vpliva na delovanje možganov ali na delovanje super-ega; omogoči torej sproščanje jeze. Deloval naj bi v smeri slabljenja inhibitornih dejavnikov za nasilno vedenje, zato se ta usmeritev tudi imenuje dezinhibicijska teorija. Vendar pa dezinhibicijska teorija ni dobila podpore niti v raziskavah z živalmi, niti v raziskavah na ljudeh.¹⁸ Alkohol namreč bolj kot ostale droge povzroči zelo kompleksne in nespecifične učinke na delovanje nevronov. Poleg tega tudi ni centra za agresijo v možganih. Ta dejstva pomagajo pri razlagi, zakaj je toliko

različnih oblik vedenja povezanih z uživanjem alkohola in nekonsistentnost pri prispevku alkohola k agresivnosti. Kljub temu, da je dezinhibicijska teorija med kriminologi deležna nasprotovanj in kljub temu, da nima empirične potrditve (nasprotno – empirično je bila večkrat »ovržena«), ostaja prepričanje »laične« javnosti o kavzalni vlogi alkohola »trdno zasidrano«.

Mit št. 3: Malo žensk zapusti partnerja zaradi nasilja. Nekateri iz vztrajanja žensk v »nasilnem« razmerju zaključujejo, da nasilje ni tako resno oz. da ženske potrebujejo nasilje in v njem celo uživajo. Ženske so torej mazohistične in zavestno ali nezavedno same spodbujajo nasilno vedenje svojih partnerjev.

Bistvena značilnost družinskega nasilja je res, da se žrtev v večini primerov težko odloči zapustiti nasilneža. Vztraja v takšnem odnosu. Nekatere raziskave so pokazale, da je povprečna doba zlorabljanja, preden ženska zapusti razmerje (od tistih, ki seveda sploh sprejmejo takšno odločitev), sedem let.¹⁹ Številni pa so tudi primeri, ko ženska zapusti nasilnega partnerja, pa se ponovno vrne k njemu. Ali pa ženska noče sodelovati v kazenskem postopku proti nasilnemu partnerju (kot ključna priča se odreče pričanju ali umakne tožbo). Po nekaterih raziskavah tako ravna od tretjine do polovice žensk, katerih partnerji so kazenskoppravno obravnavani.²⁰ Javnost in institucije najpogosteje takšno ravnanje ocenjuje negativno: »Ženske ne ravnaajo v svojem interesu, zato mora za njihov interes poskrbeti država.« V nekaterih pravnih sistemih so se zato odločili (v imenu varovanja koristi žensk), da lahko sodišče žensko prisili k pričanju proti njenemu partnerju.²¹

Takšna mnenja in takšne zakonodajne rešitve kažejo na izrazito pomanjkanje senzibilitete do tega vprašanja in zavračajo razumevanje položaja ženske v takšnem razmerju. Razlogi, zakaj ženska ne zapusti nasilnega partnerja, so številni in njihovi učinki se prepletajo. Večina avtorjev išče vzroke bodisi v značilnosti žensk (osebne lastnosti, psihično

¹⁵ Shematično prikazano: dejstvo, da pojav A spremlja pojav B, ne dokazuje, da je A vzrok za nastanek B-ja. Ne upošteva se namreč vseh primerov, ko pojav B ni spremljan z A-jem; ignorira se vse tiste uživalce alkohola, ki v vinjenem stanju niso nasilni in tiste nasilneže, ki v času dejanja niso bili v vinjenem stanju.

¹⁶ Kantor, Straus 1995:216

¹⁷ Nekateri kriminologi pa poudarjajo pri povezavi med alkoholizmom in nasiljem pomen teorije socialnega učenja. Coleman in Straus (1983) sta tako po analizi več kot 2.000 družin zaključila, da je za razlago odnosa med alkoholom in nasiljem v družini ustrezna »social learning and deviance disavowal theory«. Po njunem mnenju se ljudje z opazovanjem naučijo, da se posameznikom oprostijo oz. odpusti ravnanje, ki ga storijo pod vplivom alkohola. »Biti vinjen« torej za posameznika primeren izgovor – opravičilo za nasilno dejanje v takšnem stanju. Služi za nevtraliziranje nasilja proti družinskim članom (Gelles, Straus 1979: 561). Čeprav je razumljivo, da nasilneži uporabljajo alkohol kot izgovor za nasilno ravnanje in s tem ohranjajo dojemanje sebe kot nedelinkventne osebe, pa je treba poudariti, da so prav pretepe ženske same tiste, ki nudijo primarno podporo za ohranjanje takšne samopodobe nasilnežev. In to ima še eno posledico: tako nasilnež kot njegov partner menita, da bo samo s prenehanjem alkoholizma prenehalo tudi nasilje v družini.

¹⁸ Prim. Conner, Ackerley 1994:144-146

¹⁹ Johnson 1995:111

²⁰ Hoyle 1998:183

²¹ V Angliji ima tožilstvo (Crown Prosecution Service) po zakonu iz 1984. leta (Police and Criminal Evidence Act), ki je začel veljati 1986, možnost, da prosi sodišče za izdajo naloga za aretacijo priče, ki noče podati izjave, tudi če bi pričala proti svojemu partnerju ali bivšemu partnerju. Če ženska odkloni pričanje na glavni obravnavi, je lahko zaprta zaradi »contempt of court«. Tako je znan primer iz osemdesetih let (case of Michelle Renshaw), ko je bila ženska obsojena na sedem dni zapor, ker ni hotela pričati proti svojemu partnerju, ki je bil osumljen napada nanjo. (Hoyle 1998:169, Johnson 1995:119) Za podobno rešitev se zavzemajo tudi nekateri strokovnjaki iz Jugoslavije, zaenkrat še v okviru znanstvenih razprav (glej npr. Škulic 2000: 36).

stanje²², dostopnost »virov«, ki bi ženski pomagali ali omogočili zapustiti moža), bodisi v dinamiki razmerja med žrtvijo in nasilnežem, ali pa v izkušnjah žensk z nasiljem med njeni-ma staršema²³.

Med pogostejšimi ralogi so še naslednji:

- Pomembno vlogo pri odločanju ženske, ali naj zapusti nasilnega partnerja, imajo tudi pritiski »širše« družine ali okolja, da mora družina ostati skupaj. Vztrajanje v nasilni zvezi je pogosto zvezano tudi s prepričanjem žena, da je za otroke bolje, da odraščajo v družini z obema staršema, pa čeprav je eden nasilen. Sama žrtev je prepričana, da mora družina ostati skupaj, »v dobrem in v slabem«, ne glede na okoliščine.

- Pogost dejavnik je strah, kako se bo nasilen partner odzval ob prekinitvi odnosa. Večkrat je to posledica partnerjevih konkretnih groženj, kaj se bo zgodilo ženi in/ali otrokom, če ga bo žena zapustila.

- Ženske so prepričane, da so one vzrok vzdušju v družini in da je torej krivda na njihovi strani – da si torej nasilno vedenje same zaslužijo zaradi svojega vedenja. Njihov odziv na možovo nasilno obnašanje je zato lahko večje prizadevanje, da bi ustregle možu oz. da bi se razmerje ohranilo.²⁴

- Ženske tudi zaradi sramu ne želijo, da okolica izve, kako mož ravna z njimi. Nočejo na sodišču (ki za njih predstavlja javnost) pojasnjevati ponižujoče podrobnosti iz svojega življenja.

²² Nekateri poudarjajo, da pretepe ženske vztrajajo v razmerju z nasilnežem zaradi posebnega psihičnega stanja, v katerem se nahajajo in ga imenujejo »naučena nemoč« (learned helplessness). Ženska se z izkušnjami nauči, da nima vpliva na »sovražno« okolje. Določene reakcije drugih so neodvisne od njenega ravnanja, zato izgubi motivacijo za spreminjanje okolja ali situacije. Ženska torej pričakuje nasilje kot način življenja, ker se je naučila, da ne more vplivati nanj. Počuti se paralizirano, ne vidi nobenega izhoda. Mogoče ni še nikdar prej sama upravljala svojega življenja. Ne verjame, da ji bodo drugi pomagali, ker ji ne bodo verjeli; če pa ji bodo, jo bodo krivili za nastale probleme.

²³ Po teoriji socialnega učenja se otroci nauče nasilja v otroštvu. Empirično je bilo dokazano, da je veliko nasilnežev in žrtev odraščalo v nasilnih družinah. Če je deklica v otroštvu pričala pretepanju matere od očeta, lahko takšno situacijo razume v tej smeri, da so ženske »ljudje drugega razreda« in da zaslužijo, da se z njimi slabo ravna. Deklice lahko prek identifikacije z materjo razvijejo pogled na svojo vlogo ženske. Tako lahko preprosto verjamejo – se naučijo, da je nasilje normalen, pričakovani del družinskega življenja in ga sprejmejo tako, kot so ga sprejemale njihove matere. Takšne ženske torej le redko zapustijo moža.

²⁴ Po tradicionalni delitvi vlog med partnerjema naj bi namreč moški skrbel za preživljanje družine, ženska pa za »emocionalno plat« družinskega življenja – za dobro počutje družinskih članov. Z zaposlovanjem so ženske prevzele del tradicionalne moške vloge glede skrbi za gmotno dobrobit družine, še vedno pa jim je ostala skrb za zadovoljevanje čustvenih potreb družinskih članov. Vzdušje v nasilni družini ženske pogosto pripisujejo svojemu neuspehu pri izpolnitvi te svoje vloge.

- Mnoge ženske se bojijo ostati same in zato menijo, da je slabše biti sam, kot pa živeti z nekom, pa četudi je ta nasilen.
- Pogosto pride do minimiziranja nasilja kot oblike reševanja problemov s pretvarjanjem, da problema ni. Ženske se prepričujejo: »Saj v resnici ni tako slabo – včasih je lahko tudi prijazen do mene.«
- Nasilnež pogosto izvaja strog nadzor nad ženinim življenjem, predvsem nad njenimi socialnimi stiki; nadzoruje telefonske klice, pošto, srečanja s prijatelji. Posledica tega je, da se žena počuti osamljeno in brez zunanje podpore.
- Pri prekinitvi razmerja žene naletijo na številne socialno/ekonomske ovire. Te predstavlja ekonomska odvisnost od moža (kar ob dejstvu, da imajo ženske v povprečju nižje plače od moških, ni značilno samo za brezposelne ženske), otrok (ali večje število otrok) in drugo.

Dutton je izdelal teorijo,²⁵ s katero je poskušal pojasniti vztrajanje žrtve v razmerju z nasilnim partnerjem. Po njegovem mnenju se med nasilnežem in žrtvijo razvije močna čustvena navezanost, kar ni značilno samo za primer pretepe žene in moža. Drugi taki primeri so npr. še: odnos, ko ugrabljeni razvije pozitivna čustva do ugrabitelja, ko je trpinčen otrok močno navezan na svoje starše. Takšno čustveno navezanost je Dutton imenoval »travmatična vez«. Po tej značilnosti je teorija dobila tudi ime »traumatic bonding theory«. Izraz torej označuje močne čustvene vezi med dvema osebama, od katerih ena drugo pretepa, ji grozi, ali jo kako drugače zlorablja in trpinči.

Ta pojav je opisan z dvema dejavnikoma: neravnotežje moči in občasna narava zlorabljanja.

- Ko je v razmerju neravnotežje moči, posameznik z manj moči razvije o sebi negativno samopodobo, vedno manj se čuti sposobnega za odločanje o sebi in tako se oblikuje in veča potreba po razmerju z osebo, ki ima več moči. Ta krog odvisnosti in nizke samozvesti se vedno znova ponavlja in lahko oblikuje močno čustveno vez z »močnejšo« osebo.

- Drugi dejavnik pri oblikovanju travmatične zveze je občasna narava zlorab. Za obdobja med dejanji zlorab (v različnih oblikah) je značilno normalno razmerje med partnerjema. Žrtev takrat čuti olajšanje. Izmenjujejo se torej pozitivne in negativne izkušnje v razmerju z nasilnim partnerjem. In ravno ta položaj (ki je v teoriji socialnega učenja znan kot delno – občasno ojačevanje) proizvaja oblike vedenja, ki so povezane z močno čustveno vezjo med nasilnežem in žrtvijo.

Glede na vse opisane prepreke, ki stojijo ženskam na poti pri prekinitvi razmerja z nasilnim partnerjem, ni presenetljivo, da ženske težko zapustijo nasilno razmerje, ampak je presenetljivo, da jih toliko najde pogum (samozavest), da to kljub vsemu storijo. Javnost (strokovna in laična) pojmuje pretepeno žensko kot (nemočno) žrtev. V bistvu ima ta oznaka ne-

²⁵ Dutton, Painter 1981

gativen podton, saj zanika zelo velik pogum, ki ga izkazuje prenekateri pretepena ženska. Izraz »žrtev« je sicer potreben v tem kontekstu, vendar ne sme vsebovati »fatalne nemoči«. Te ženske namreč niso samo žrtve, ampak so preživele (premagale) veliko preizkušnjo in ta pozitivni vidik življenja pretepenih žensk je potrebno bolj poudarjati. Če želimo okrepiti, opogumiti ženske, ki so doživele (doživljajo) nasilje v družini, jim je najprej treba priznati moč, ki jo že imajo.

Mit št. 4: Nasilje v družini je značilno samo za heteroseksualne življenjske skupnosti, v katerih je nasilje posledica tradicionalnih patriarhalnih odnosov.

Feministične teorije pojasnjujejo nasilje v družini kot odraz patriarhalnih družbenih odnosov.²⁶ Moški, ki je praviloma nasilnež, v družini vzdržuje svojo moč z nasiljem, družba pa ga s svojimi patriarhalnimi vrednotami večkrat sprejema in le redko obsoja njegovo ravnanje (razen v najbolj ekstremnih oblikah nasilja). Vendar pa feministične razlage spregledajo (mogoče vedoma) dejstvo, da so tudi ženske nasilne do svojih partnerjev, tako v heteroseksualnih kot lezbičnih življenjskih skupnostih (nasilje pa je značilno tudi za gejevske pare). In v teh primerih razlaga nasilja v družini s patriarhalnimi odnosi pač ni primerna. Seveda so možni tudi argumenti, da homoseksualna življenjska skupnost ni konvencionalna oblika družinskega življenja²⁷ in da zanjo torej ne morejo biti uporabljene razlage, ki so ustrezne v drugih primerih.

Tradicionalno družinsko pravo (tudi naš Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih v 2.členu)²⁸ šteje za družino življenjsko skupnost staršev in otrok. Družino torej »naredi« šele otrok, istospolni pari pa skupnih naravnih otrok ne morejo imeti. Vendar pa ta opredelitev drži v okviru družinskega prava,

ki pravno ureja (predvsem) premoženjska razmerja med družinskimi člani. Pojem »družina« pa uporabljajo tudi drugi predpisi z drugih pravnih področij (od leta 1999 je vsebovan tudi v Kazenskem zakoniku²⁹ – kaznivo dejanje nasilništva po 299.čl.), njihov namen urejanja odnosov med »družinskimi člani« pa je lahko različen. Iz tega izhaja, da ne moremo brez predhodne analize teh določb nekritično prenašati pojem »družina« iz družinskega prava na druga pravna področja.³⁰ Še izraziteje velja to za področje sociologije in kriminologije, ki kot znanstveni vedi raziskujeta določen pojav in ga ne urejata s pravnimi predpisi. Za ti vedi je družina zanimiva kot skupnost posameznikov, med katerimi obstaja določeno emocionalno (in ne pravno zavezujoče) razmerje, in ne kot socialna skupina, ki je deležna oz. potrebna posebnega pravnega urejanja.

Čeprav tudi iz judikature Evropskega sodišča za človekove pravice Sveta Evrope izhaja, da homoseksualna življenjska skupnost ne pomeni oblike družinskega življenja³¹ (v pravnem smislu seveda), pa po mojem mnenju v polni meri vsebuje osnovni element družinskega življenja, t.j. intimnost – močno čustveno navezanost. Zato tudi nasilje in zlorabe nasploh v življenjski skupnosti istospolnih oseb prištevam med nasilje v družini.³² Poleg tega je treba upoštevati, da je teh parov veliko³³ in da z velikim deležem homoseksualnih parov

²⁹ Kazenski zakonik, Ur.l. RS 63/94, 23/99

³⁰ »Pojem »družina« (»družinski člani«, »člani ožje družine« ipd.) uporabljajo tudi predpisi z drugih pravnih področij. Ker največkrat ne gre za istovetni pojem kot v družinskem pravu, je treba iz predpisa samega ugotoviti, za kakšno skupnost gre pri tem pojmu.« – Zupančič 1999:44

³¹ V skladu s tradicionalnim gledanjem se družina lahko oblikuje samo na podlagi krvnega sorodstva, posvojitve ali (izven)zakonske zveze partnerjev različnega spola. Čeprav nekatere članice Sveta Evrope dovoljujejo homoseksualne zveze s tem, da omogočajo registriranje takšnih parov (kar ima določene pravne posledice), pa mednarodno pravo ne enači homoseksualnega razmerja z družino ali družinskim življenjem. Vprašanja, ki nastanejo v takšni homoseksualni zvezi po judikaturi Evropskega sodišča niso vprašanja družinskega življenja, ampak vprašanja, ki sodijo v področje zasebnosti (primer X v. United Kingdom 1989, primer X&Y v. United Kingdom 1983).

³² V določenem smislu je s tem, ko življenjski skupnosti homoseksualnih partnerjev družba ne prizna statusa »družine«, podana oblika diskriminacije na temelju spolne usmerjenosti. V ta namen je pristojno ministrstvo v Sloveniji (Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve) po zgledu nekaterih drugih držav ustanovilo delovno skupino za pripravo Predloga zakona o registraciji skupnosti istospolnih partnerjev. Cilj predloga zakona je odpraviti prikrajšanje, ker pri uveljavljanju različnih posledic trajne življenjske skupnosti istospolna partnerja ali partnerici nimata o tej skupnosti ustrezne registracije. Predlog zakona ureja formalne in materialne pogoje registracije skupnosti, posledic registracije pa ne ureja, temveč vsebuje napotilo na druge zakone. S predlogom zakona se Slovenija približuje skupini držav (Norveška, Švedska, Danska), ki istospolnim življenjskim skupnostim priznavajo določene pravne posledice (Urad za žensko politiko 1998, na spletni strani <http://www.uzpsi>).

³³ Po podatkih iz 1990. leta živi v ZDA 1,6 milijona homoseksualnih parov (Wallace 1999:260)

²⁶ Feminizem pa ni enotno usmerjen pri pojasnjevanju položaja žensk v družbi in v družini. Feministične perspektive se razlikujejo po razlagah podrejenega položaja žensk (povzeto po Beirne, Messerschmidt 1991:515-522 in po Walklate 1995:37-44):

(1) Liberalni feminizem povezuje podrejen položaj žensk z različnimi socializacijskimi vzorci, posledica katerih so razlike v moških in ženskih identitetah. Poleg tega pa poudarjajo še neenake socialne možnosti – priložnosti na ekonomskem in političnem področju za razvijanje »potencialov« ne glede na spolne razlike.

(2) Radikalni feminizem poudarja, da je zatiranje žensk najbolj razširjena oblika zatiranja, na katero naletimo v vseh družbah (v vseh zgodovinskih obdobjih). Bistvo moškega gospodstva je nadzor nad žensko spolnostjo. Ženske bodo po mnenju te feministične usmeritve v podrejenem položaju vse dotlej, dokler ne bo spolnost »redefinirana« (za nekatere feministke je lezbijska spolnost model ženske spolnosti).

(3) Socialistični feminizem opozarja, da je podrejen položaj žensk posledica interakcije kapitalizma in moške dominacije v družbi (patriarhalne družbe), medtem ko nobenemu ne daje prednosti oz. večjega pomena.

²⁷ »V 80. letih je kritika homoseksualnosti videla homoseksualnost kot napad na »idealni« model nuklearne homoseksualne družine.« (Plummer 1995: 35)

²⁸ Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Ur.l. SRS 14/89

živijo tudi otroci (otroci iz prejšnjih zakonov oz. zvez ali posvojenci).³⁴ Za veliko takšnih skupnosti je torej značilno tudi sobivanje dveh generacij. »Tradicionalne« feministične razlage nasilja med partnerjema (ki izhajajo iz »bitke med spoloma«) torej niso primerne za razlago nasilja v življenjski skupnosti istospolnih oseb.

V primerjavi z ostalimi oblikami družinskega nasilja je zelo malo literature o nasilju v homoseksualnih skupnostih. Problematično je dognati že število takšnih skupnosti, saj mnogi homoseksualni pari ne želijo, da okolica izve za njihovo homoseksualnost, še toliko bolj problematično pa je, kako raziskovati nasilje v takšnem paru. Nekateri avtorji navajajo, da je stopnja nasilja enaka kot v heteroseksualnih parih, torej okoli 20%, in da so lezbijke agresivnejše od gejev ali heteroseksualnih žensk.³⁵ Govorimo lahko o enakih pojavnih oblikah kot v skupnosti heteroseksualnih oseb: fizično, spolno³⁶ in psihično nasilje.

Žrtve nasilja so ujete v nasilni zvezi zaradi pomanjkanja alternativ, nasilnež pa ve, da je zelo malo možnosti, da bi moral odgovarjati za svoja dejanja. Homoseksualci bi se namreč morali v takšnih primerih obračati na službe heteroseksualne skupnosti, ki imajo praviloma le redko razumevanje za njihove probleme. Pogosto se tudi ne morejo zateči k družini, ki jih je že izločila zaradi njihovega stila življenja. Homoseksualne žrtve so zato dvojno stigmatizirane od seksistične in homofobične družbe: zaradi svoje viktimizacije in zaradi svoje spolne usmerjenosti.³⁷ Zato je odziv njihove skupnosti (gejevske in lezbične) na nasilje bistven. Le-ta pa je pogosto zadržana do tega problema ali pa ga celo zanika. Verjetno namreč je, da bi priznanje tega problema še povečalo družbeno nestrpnost do njih.³⁸

³⁴ Pravno varstvo življenjskih skupnosti istospolnih parov so v zadnjem času že uzakonili na Danskem, Norveškem in Švedskem. Omogočili so registracijo teh skupnosti in jih glede pravnih posledic v veliki meri izenačili z zakonsko zvezo, razen glede otrok. Tako npr. švedski zakon o registriranih skupnostih, 1995, določa, da partnerja ne moreta posvojiti otroka niti skupaj niti eden od njiju, da ne moreta oba imeti pravice varovati in vzgajati otroka (enega od njiju) in da zanj ne veljajo predpisi o umetni in o zunajtelesni oploditvi (po Zupančič 1996: 18).

³⁵ Wallace 1999: 262

³⁶ Več o tem Waldner-Haugrud 1999

³⁷ Renzetti 1988:397

³⁸ Analiza podatkov Slovenskega javnega mnenja v obdobju 1991-1998 pokaže, da se je spreminila struktura nestrpnosti. Leta 1992 je bila nestrpnost zasnovana na etnični pripadnosti (ljudje druge rase, priseljenci, Muslimani, Židje in Romi), leta 1995 pa se je preusmerila na ljudi z drugačnim načinom življenja in vedenja; nekoliko je upadla nestrpnost do »drugih«, povečala pa se je nestrpnost do »drugačnih«, med katerimi so tudi homoseksualci. (povzeto po Ekonomsko ogledalo 2/2000, spletna stran <http://www.sigov.si/zmar/arhiv/ogo200/eos10200.html>)

Koga ne bi imeli za soseda?

V %	Druge rase	Romi	Židji	Tuji delavci	Muslimani	Narkomani	Pijanci	Homoseksualci	Čust.ne-stabilni
1992	40	42	37	40	38	47	45	43	36
1995	17	49	22	18	23	76	79	61	50
1998	21	53	25	28	34	80	78	60	50

To tudi pomeni, da je pojav nasilja neodvisen od oblike »družinskega« življenja. Vsako socialno dejanje je dejanje moči. Vprašanje je torej zloraba te moči in ne, kdo ima večjo moč v življenjski skupnosti – moški ali ženska.

Mit št. 5: V družini je nasilen moški, ženske in otroci pa so žrtve njegovega nasilja.

a. Nasilje ženske nad moškim

Prevladuje prepričanje, da so v družini nasilni moški, ženske pa pasivne žrtve. Nasilje žensk nad partnerjem je sicer znano, ampak po mnenju javnosti v tako redkih primerih, da dejansko kot »izjema potrjuje pravilo«. Prvič so se razprave o ženski agresivnosti v družini pojavile v ZDA konec sedemdesetih let in oblikoval se je nov izraz »battered husband syndrome«. V raziskavah je bilo ugotovljeno, da so ženske le v nekoliko manjši meri nasilne do svojih partnerjev.³⁹ Te ugotovitve prvih raziskav o nasilju žensk nad moškimi so bile še večkrat potrjene, med drugim je to potrdil tudi ameriški National Family Violence Survey (leta 1985): stopnja nasilja (na 1.000 parov), ko je nasilen moški, je 116, ko je nasilna ženska, pa celo 124.⁴¹ Ali povedano še nekoliko drugače: med nasilnimi pari sta v polovici primerov nasilna oba partnerja, v četrtini je nasilna ženska in v drugi četrtini je nasilen moški.⁴² Te raziskave so bile deležne številnih kritik, ki so se nanašale predvsem na njihovo metodologijo. Večina raziskav namreč ni upoštevala dveh ključnih elementov, potrebnih za razumevanje nasilja v družini: okoliščine nasilja in teže poškodb, ki jih je povzročilo nasilno ravnanje enega partnerja:

– Z okoliščinami, v katerih se je zgodilo nasilno dejanje, je mišljeno dejstvo, ali je posameznik ravnal v samoobrambi ali se je maščeval za predhodno nasilje. In ravno ta dva dejavnika sta pri agresiji žensk zelo pomembna. Kritiki raziskav namreč menijo, da je večina nasilnih dejanj žensk samoobrambnih, kar je treba upoštevati pri razlagi velikega deleža agresije žensk.

– Ženske so fizično šibkejšje, zato so tudi poškodbe, ki jih s svojimi nasilnimi dejanji povzročijo moškim, le redko težje narave. Ne strinjam pa se s pogosto trditvijo, da ima fizično nasilje žensk tudi manjše psihološke posledice pri moških. Partnerji nasilnih žensk nedvomno doživljajo

³⁹ Prva je o nasilnih ženskah pisala avtorica Steinmetz v dveh publikacijah v letih 1977 in 1978 in sprožila »razgredo« razpravo o tem problemu. Uporabila je termin »battered husband syndrome« in trdila, da je 250.000 ameriških moških vsako leto pretepenih od svojih partneric. (Jonhson1995:108)

⁴⁰ Po Finkelhor 1980

⁴¹ Straus, Gelles 1995a: 97

⁴² Stets, Straus 1995: 151

močan konflikt med pričakovano »mačo« vlogo in dejansko podrejenostjo ženski. In ta konflikt povzroča pri moških močne travme.

K navedenim kritikam naj dodam še, da dosedanje raziskave temeljijo predvsem na izjavah enega partnerja. To pa pomeni, da lahko izjave samo enega partnerja pokažejo izkrivljeno podobo odnosov. Slabost navedenih ameriških raziskav je tudi ta, da so merile samo fizično nasilje in ne tudi psihičnega. Rezultati celovitejše raziskave pa bi verjetno pokazali, da se ženske pogosteje od moških verbalno nasilne in ustvarjajo sovražno vzdušje med partnerjema. Seveda bi bilo treba ponovno ugotavljati, v kakšnih okoliščinah se takšna oblika nasilja pojavlja: ali gre za odziv na »moško« fizično nasilje, ali pa pomeni njegovo provokacijo.

Nasilje nad ženskami je lahko tudi kriminogeni dejavnik; dolgoletna žrtev se spremeni v storilca (praviloma) hudega kaznivega dejanja. Dolgotrajno nasilje, ki ga žrtve (ženske) niso sposobne rešiti na ustrezen način, se preusmeri v protinasilje. V Sloveniji tvorijo že, od nekdanj znaten delež umorov (nad 30%) družinski umori – v skupini umorov med partnerjema je četrtna storilcev žensk.⁴³ Umori na Slovenskem so bili že predmet raziskav, tudi obsežnejših,⁴⁴ nobena pa se ni temeljiteje lotila družinskih umorov. Posebej zanimiva bi bila namreč analiza sodne prakse glede izrekanja sankcij v takšnih zadevah in pa, kako je ocenjen prispevek žrtve pri izrekanju sankcije. Konec osemdesetih let je eno izmed slovenskih višjih sodišč ob obravnavanju umora, ko je 56-letna obdolženka ubila moža alkoholika, ki ji je dolga leta grozil, jo pretepal in zahteval spolne odnose ter jo pri tem poniževal, v svojo odločitev (obdolženki je zvišalo kazen) zapisalo: »Zloraba žensk s strani njihovih mož kljub proklamirani ravnopravnosti in izboljšanim živlenskimi razmeram ni nobena redkost in se je seveda potrebno vprašati, kam bi to vodilo, če bi se žrtve pri reševanju svojih živlenskih tegob posluževale podobnih metod kot obdolženka. S kaznijo je treba tudi vzgojno vplivati na druge.«⁴⁵ Na podlagi enega primera iz sodne prakse seveda ne moremo delati splošnih ocen, vendar pa takšen primer nedvomno kaže na potrebo po njeni obsežnejši analizi. Odnos do problema trpinčenja žensk se odraža tudi v sodbah, ko sodišče ocenjuje pomen načina storitve. Večina storilk je namreč umorila žrtev, ko je ta spala. Proučevanja umorov v Srbiji so namreč pokazala,⁴⁶ da je sodišče umor, storjen na takšen način, pravno kvalificiralo kot »zahrbtnen« (kvalificirana oblika umora). Po oceni avtorice raziskave je način storitve kaznivega dejanja (med spanjem žrtve) kvečjemu izraz ženine nemoči, prestrašenosti, pomanjkanja pomoči in nerazumevanja širšega okolja, ne pa zahrbtnosti.⁴⁷

b. Otroci – storilci nasilnih dejanj nad starši

Do nedavnega nasilje otrok, predvsem adolescentov, nad starši, ni bil razpoznan pojav. V medijih navadno močno odmevajo posamični primeri, ko otrok ubije roditelja. Ljudje so takrat razpeti med tradicionalno pojmovanje o dolžnosti otrok, da spoštujejo in ubogajo starše in med grozljive zgodbe o različnih zlorabah otroka s strani ubitega roditelja. Ker so umori pogosto posledica dolgotrajnega in krutega trpinčenja, javnost z razumevanjem in sočutjem sprejme dejanje mladoletnika.⁴⁸ Vendar pa so umori staršev redka oblika nasilja otrok, mnogo pogostejše so druge, lažje oblike. Nedvomno je najpogostejše psihično nasilje, ko otroci izsiljujejo svoje starše za različne ugodnosti ali da bi se izognili vzgojnim – disciplinskim ukrepom (pogoste in za starše zelo travmatične so grožnje z odhodom od doma). Fizični napadi na starše ali grožnje z njimi pa ostanejo javnosti skrbno prikriti, saj sami starši svojega strahu pred lastnim otrokom nočejo razkriti. To je namreč v popolnem nasprotju s tradicionalno vlogo roditelja in otroka. Zato je razumljivo, da je temno polje pri tej obliki nasilja v družini zelo veliko. Malo je raziskav, ki so se ukvarjale s tem problemom, med njimi pa prevladujejo raziskave o umorih. Največji vzorec je zajela raziskava v ZDA (National Family Violence Survey) v sedemdesetih in pozneje ponovno v osemdesetih letih. Pokazala je, da je bilo med 1000 otroki 180 nasilnih do svojih staršev, od tega jih je 90 storilo težja nasilna dejanja.⁴⁹

Paulson s sodelavci je v raziskavi 1990. leta⁵⁰ ugotovil, da so za otroke, ki so fizično napadli starše, značilne frustracije in občutek nemoči. Vendar pa nemoč sama ne pojasnjuje, zakaj so nekateri otroci agresivni, drugi pa ne. Z njihovim nasiljem korelira tudi permisivnost staršev. Konstruktivna pravila s konsistentno avtoriteto in dobrimi medsebojnimi odnosi med otroki in starši oblikujejo družinsko okolje, kjer se redkeje razvijejo zlorabe. Naravna težnja mladih boriti se za neodvisnost vodi do njihove napadalnosti še posebej, če so starši permissivni in »čustveno

⁴⁸ Po podatkih FBI je 1,5 do 2,5% med vsemi umori v ZDA takšnih, kjer so storilci otroci umorjenega (Wallace 1996: 77), med storilci pa prevladujejo fantje. V literaturi zasledimo tri tipe storilcev (Heide 1995: 6):

- težje zlorabljeni otroci, ki so »porinjani čez rob«,
- težje duševno prizadeti otroci,
- nevarni antisocialni otroci (psihopati ali sociopatske osebnosti).

Najpogostejša skupina so zlorabljeni otroci. Ubijali so zato, ker niso mogli več prenašati razmer doma. Zanje je značilno psihično trpinčenje od enega ali obeh staršev ter pogosto tudi fizično, spolno in verbalno nasilje. V ZDA, kjer je absolutno število teh oblik umorov takšno, da dopušča empirične raziskave in dovoljuje sploševanje zaključkov, so opravili primerjave med mladoletniki, ki so ubili tujca in mladoletniki, ki so ubili svojega roditelja. Za mladoletnike, ki so ubili tujca ali znanca (vendar ne družinskega člana), so značilna že predhodna pogosta deviantna ravnanja. Večina adolescentov, ki je ubila roditelja, pa pred tem ni kazala znakov antisocialnega vedenja (Wallace 1996: 79).

⁴⁹ Straus, Gelles 1995:97

⁵⁰ Paulson, Coombs, Landsverk 1990

⁴³ Voglar 1997:52

⁴⁴ Npr. Uderman 1974

⁴⁵ Citirano po Petrovec 1990:105

⁴⁶ Nikolić-Ristanović 1991:24

⁴⁷ Nikolić-Ristanović 1991:25

hladni«. Podatki kažejo, da so otroci manj nasilni do staršev, če jim starši nudijo ozračje trdne opore in čustvene interakcije.

Mit št. 6: Nasilje v družini bi se zmanjšalo z ostrejšim obravnavanjem nasilnežev (višje predpisane in izrečene kazni, nove inkriminacije).

Država z inkriminiranjem določenega ravnanja na povsem nedvoumen način pokaže negativen odnos do tega ravnanja. V tem smislu dviga kulturno raven določenega okolja ali pa je samo posledica kulturnega razvoja. S tem je izražena funkcija kazenskega prava pri varstvu vrednot, ki jih država postavi v sam vrh hierarhične lestvice vrednot določene družbe. Poleg tega ne smemo spregledati, da država z inkriminiranjem zagotavlja predvidljivost svojih reakcij, t.j. uporabe moči (kar je ena izmed bistvenih funkcij prava).

S pomočjo kazenskega prava zasleduje država še en pomemben interes – zagotavljanje pravičnosti. Z obsodbo storilca vzbudi pri javnosti občutek pravičnosti – zlo mora biti (in je) kaznovano. Ta interes je v primeru inkriminiranja in sankcioniranja nasilja v družini izpolnjen samo deloma. Deloma zato, ker je nasilje v družini kaznivo ravnanje z največjim temnim poljem (le neznan del storilcev je odkritih in obravnavanih v kazenskem postopku), deloma pa tudi zato, ker nasilnežem, po mnenju javnosti, ni vedno izrečena »primerna« kazen.

Namen kazenskega prava je z grožnjo kaznovanja določenih ravnanj delovati tudi preprečevalno. Interes države torej ni samo obsojati (v smislu negativno vrednotiti) nasilje v družini, ampak ga tudi preprečevati. Vprašanje pa je, ali država s kazenskim pravom uspešno preprečuje nasilje v družini, oz. v kolikšni meri deluje preventivno.

Natančen odgovor ni mogoč. Zanj bi namreč najprej morali vedeti, kolikšen je obseg tega pojava v družbi in kolikšen je bil pred njegovim inkriminiranjem. Žal pa nimamo nobenega od teh podatkov, ampak so nam na voljo samo ocene. Generalno-preventivne funkcije kazenskega prava torej ni mogoče kvantitativno opredeliti. Dosedanje raziskave o generalno-preventivnih (odvračalnih, zastraševalnih) učinkih kazenskih sankcij napotujejo k resnim dvomom.⁵¹ Izkušnje kažejo, da kazensko-pravno obravnavanje storilcev kaznivih dejanj nasploh in tudi njihovo ostrejšo obravnavanje (višanje kazenskih sankcij) ne prispeva k zmanjšanju kriminalitete. Najbolj nazoren primer so ZDA, kjer se kljub »vrtoglavi« kaznim stopnja kriminalitete ne manjša, posledica pa so prenatrpani zapor.⁵² Poskus pove-

čati učinkovitost kazenskega prava pri preprečevanju kriminalitete (torej tudi nasilja v družini) s širjenjem cone prepovedanega ravnanja in/ali višanjem kazni je torej brezplodno.

Tudi raziskave o specialno-preventivnem učinku kažejo, da se z zastraševanjem le v majhni meri omeji ponavljanje nasilnih dejanj v družini. Represivnejše obravnavanje učinkuje le v krajšem obdobju, ki praviloma ni daljše od šestih mesecev.⁵³ Če v družino v tem času ne vstopijo nerepresivne službe, katerih cilj je pomoč družini, se pogostost in intenzivnost nasilnih dejanj pojavi ponovno v enaki ali celo povečani meri. Za zmanjšanje nasilja v družini torej ni bistveno delovanje organov pregona. Kazensko pravo se mora odzvati na nasilje v družini, to ni sporno. Takšnemu načinu obravnavanja se država ne more in ne sme izogniti. Natančno pa mora opredeliti meje, kdaj je kazenskopravno posredovanje v družino potrebno in smiselno. Poleg tega pa se morata država in javnost zavedati, da bo nasilje v družini (bistveneje) zmanjšal samo spremenjen odnos do tega pojava družbe kot celote in ne samo nakaterih njenih institucij. To pa zahteva velik »kulturni premik«. Vloga prava (ne samo kazenskega) je pomemben korak k temu cilju, še zdaleč pa ne edini.

Zaključek

V najširšem smislu bi lahko govorili o dveh vrstah znanja: o znanstvenem in poljudnem oziroma socialno reprezentativnem znanju. Bistveno za znanstveno znanje je (za razliko od socialno reprezentativnega znanja), da temelji na empiričnih dokazih, da je nepristrano in da nanj ne vplivajo družbene vrednote.⁵⁴ Kakšno je razmerje med njima in kako obe znanji integrirata, je vprašanje socialne psihologije. Nobena psihološka študija pa se poglobljeno ne ukvarja s temi vprašanji v okviru nasilja v družini. Eden izmed razlogov je nedvomno tudi ta, da je znanstveno znanje o tem pojavu in njegovih oblikah večkrat težko opredeljivo. Kriminologi se namreč (še izraziteje kot pri ostalih družbenih pojavih) srečujejo s problemom objektivnosti empiričnih podatkov

⁵¹ Prim. Kanduč 1999:33

⁵² V obdobju 1970 in 1990 je stopnja zapornikov narasla za 300%. Rasla je tudi v drugih državah, vendar bistveno manj: v Angliji je narasla za 45%, v Franciji za 34%, na Nizozemskem za 16%, na Švedskem pa je padla za 26%. (Currie 1998: 15)

Povedano še drugače; 1,5 milijona Američanov je bilo leta 1995 za zapahi, dodatnih 3,8 milijona je zaradi storitve kaznivega dejanja pod drugačno obliko nadzorstva (probation, parole), kar skupno predstavlja 2,8% polnoletnih Američanov. (Donzinger 1996: 15)

⁵³ V ZDA je policija v začetku osemdesetih let izvedla poskus, v katerem je zajela 314 primerov družinskega nasilja v Minneapolisu. Naključno so določili, kdaj bo policija uporabila enega od naslednjih pristopov: (1) nasilnež bo aretiran, (2) naloženo mu bo, da se odstrani iz konfliktna situacija za 8 ur, (3) policisti bodo nasilnežu nudili določeno obliko svetovanja – tudi poravnavanje. Podatki so pokazali, da so bile po šestih mesecih glede recidivizma prepričljivo najuspešnejše aretacije: obseg recidivizma je bil v primerjavi z ostalimi oblikami intervencije manjši za skoraj 50%. Takšen zaključek je bil pozneje deležen kritik na podlagi novih empiričnih preverjanj. Ugotovljeno je bilo, da je bil upad recidivizma samo prehodni; zastraševalni učinek po pol leta od aretacije upade, po tridesetih mesecih pa stopnja povratništva bistveno naraste in nasilje doseže ali celo preseže pogostost in intenzivnost pred aretacijo (po Sherman 1992 in Fagan 1996).

⁵⁴ Po Markova 1999: 253

(pogoste so kritike metodologije empiričnih raziskav); težko je trditi, da so ugotovitve vedno nepristrane (raziskovalci opravljajo raziskave z namenom potrditi svojo hipotezo in s tem ciljem lahko tudi različno interpretirajo dobljene rezultate); nedvomno pa se je pri obravnavanju družbenih pojavov (za razliko od raziskav s področja naravoslovja ali medicine) večkrat tudi težko izogniti vplivu družbenih vrednot. Kljub navedenim pomanjkljivostim oziroma pomislekom pa se je znanje kriminologov o nasilju v družini v zadnjih desetletjih poglobilo in postalo bolj koherentno (bolj »znanstveno«). Socialno reprezentativno znanje o tem pojavu je bistveno starejše od znanstvenega in se je oblikovalo predvsem na osnovi vrednot v določenem socialnem, zgodovinskem in kulturnem okviru. Tudi zato je integracija novejšega znanstvenega in poljudnega znanja dolgotrajen proces. Temelj integracije pa seveda je, da je javnost seznanjena s spoznanji strokovnjakov. Za »rušenje« mitov o nasilju v družini so torej potrebne javne razprave, v katere so vključeni mediji, izobraževalne, politične in kulturne institucije. Na takšen način se tudi pri nas ruši mit o sprejemljivosti nasilja v družini, vsi ostali pa so še stabilni deli socialno reprezentativnega znanja.

LITERATURA:

1. Alvazzi del Frate A., Patrignani A. (1995): **Women's Victimization in Developing Countries**, Unicri.
2. Barnett O.W., Fagan R.W. (1993): Alcohol Use in Male Spouse and Their Female Partners, **Journal of Family Violence**, Vol 8 no 1, str. 1-25
3. Coleman D.H., Straus M.A. (1994): Alcohol Abuse and Family Violence, v Gottheil K.A., Conner K.R., Ackerley G.D. (1994): **Alcohol Related Battering: Developing Treatment Strategies**, **Journal of Family Violence**, str. 143-155
4. Currie E. (1998): **Crime and Punishment in America**, Metropolitan Books, New York.
5. Donzinger S.R. (1996): **The Real War on Crime**, The Report of the National Criminal Justice Commission, Harper Perennial.
6. Dutton D., Painter S.L. (1981): Traumatic Bonding: The Development of Emotional Attachments in Battered Women and Other Relationships of Intermittent Abuse, **Victimology: An International Journal** 1-4, str. 139-155.
7. Fagan J. (1996): **The Criminalization of Domestic Violence: Promises and Limits**, U.S. Department of Justice.
8. Finkelhor D.: Common Features of Family Abuse, v Finkelhor D., Gelles R.J., Hotaling G.T., Straus M.A. (Eds.) (1980): **The Dark Side of Families**, Current Family Violence Research, Sage Publication, str. 17-28.
9. Gelles R.J., Straus M.A.: Determinants of Violence in the Family: Toward a Theoretical Integration, v Burr W.R., Hill R., Nye F.I., Reiss I.L. (eds.) (1979): **Contemporary Theories about the Family**. The Free Press, New York London, str. 549-581
10. Heide K.M. (1995): **Why Kids Kill Parents**, Child Abuse and Adolescent Homicide. London, Sage.
11. Hlača N. (1992): **Zajednice života osoba istog pola**. Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, št. 4, str. 447-468.
12. Hoyle C. (1998): **Negotiating Domestic Violence: Police, Criminal Justice and Victims**. Clarendon Press, Oxford.
13. Johnson N. (1995): Domestic Violence: An Overview, v Kingston P., Penhale B. (eds.): **Family Violence and the Caring Professions**. MacMillan Press, str. 101-126
14. Kanduč Z. (1999): Nasilje nad ženskami in kazensko pravo – zgrešeno srečanje? V: Kozmik V., Dobnikar M. (ur.): **Dosje: Nasilje nad ženskami**, Ljubljana.
15. Kantor G.K., Straus M.A. (1995): The »Drunken Bum« Theory of Wife Beating. V: Straus M.A., Gelles R.J. (eds.): **Physical Violence in American Families**. New Brunswick-London, str. 203-226
16. MacAndrew C., Edgerton R.B. (1969): **Drunken Comportment**. Chicago.
17. Markova I.: Znanstveno in poljudno znanje o aidsu: problem njune integracije, v: nastran Ule M. (ur.) (1999): **Predsodki in diskriminacije**. Znanstveno publicistično središče, Ljubljana, str. 253-260.
18. Nikolić-Ristanović V. (1991): Družbeno nadzorstvo in kriminaliteta žensk. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, št. 1.
19. Pavlović Z. (1993): **Psihološke pravice otroka – otrokove pravice onstran pravnega varstva**. Didakta, Radovljica.
20. Paulson M.J., Coombs R.H., Landsverk J. (1990): Youth Who Physically Assault Their Parents. **Journal of Family Violence** no. 2: 121-133.
21. Petrovec D.: Zamenjava vloge – od žrtve do storilca kaznivega dejanja. **Nasilje nad ženskami**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo.
22. Phillipson C., Biggs S. (1995): Elder Abuse: A Critical Overview, v Kingston P., Penhale B. (eds.): **Family Violence and the Caring Professions**, Macmillan Press, str. 181-203.
23. Plummer K. (1995): Izrekanje imena – Uvedba lezbičnih in gejevskih študij. V: **Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo**, št. 177, str. 15-44.
24. Rener T. (1992): **Razmerje med zasebno in javno dimenzijo družine in spolna struktura zasebnosti**. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede Ljubljana.
25. Renzetti C.M. (1988): Violence in Lesbian Relationships, a Preliminary Analysis of Causal Factors. **Journal of Interpersonal Violence**, no. 4, str. 381-399.
26. Sherman L.W. (1992): **Policing Domestic Violence, Experiments and Dilemmas**. The Free Press.
27. Skoloda T.E. (eds.) (1983): **Alcohol, Drug Abuse and Aggression**. Springfield IL, str. 104-124.
28. Stergar R. (1995): O posilni nečistosti, oskrumbi in družih velikih nesramnostih. **Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino**, št. 1-2, str. 74-91.
29. Stets J.E., Straus M.A. (1995): Gender Differences in Reporting Marital Violence and Its Medical and Psycho-

- logical Consequences, v Straus m.a., Gelles r.j. (eds.): **Physical Violence in American Families**, str.151-166.
30. Straus M.A., Gelles R.J. (1995): How Violent Are American Families? Estimates from the National Family Violence Resurvey and Other Studies, v Straus m.a., Gelles r.j. (eds.): **Physical Violence in American Families**, str.95-112.
31. Škulić M. (2000): Krivičnoprocesni položaj žena žrtava nasilja. **Temida**, časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, št.1, str. 29-38.
32. Uderman B. in sodelavci (1974): **Uboji na Slovenskem**. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana.
33. Voglar M. (1997): Družinski umori v Sloveniji. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, št.1, str.51-62.
34. Waldner-Haugrud L.K. (1999): Sexual Coercion in lesbian and gay Relationships: A Review and Critique. **Aggression and Violent Behavior**, št.2, str.139-149.
35. Walklate S. (1995): **Gender and Crime, An Introduction**. Prentice Hall.
36. Wallace H. (1999): **Family Violence – Legal, Medical and Social Perspectives**. Second Edition, Allyn and Bacon.
37. Zupančič K. (1995): Pravo in življenske skupnosti istospolnih oseb. **Zbornik znanstvenih razprav**, str. 317-323.
38. Zupančič K. (1996): Ustavni temelj pravne ureditve zakonske zveze in družinskih razmerij. **Predpisi o zakonski zvezi in družinskih razmerjih**. Četrta spremenjena in dopolnjena izdaja, Ljubljana.
39. Zupančič K. (1999): **Družinsko pravo**. Uradni list RS, Ljubljana.

Myths about family violence

Katja Filipčič, LL.D., Assistant at the Faculty of Law, University of Ljubljana, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

Criminology and victimology have in recent years considerably contributed to knowledge about domestic violence; special theories have been formed and new forms have been »discovered«, such as violence against older family members, violence against males, violence in homosexual partnership communities. Although most of these findings are supported by empirical research as well as by theoretical arguments, they impinge on the public (i.e. in social consciousness) very slowly. A few decades present a relatively short period of time for the modification of attitudes to family violence, transmitted from a generation to generation. For this reason, some social representations of domestic violence stay deeply rooted, in spite of their unfounded basis. These are the so-called myths - attitudes which are unreal, unfounded and not verified, and in addition, their basic characteristic is that they are resistant to changes or that changing them takes a long time. They begin to collapse after long intensive public debates which have an impact on changes of social consciousness about a particular phenomenon. In this way, the myth of acceptability of domestic violence and social tolerance towards brutality against family members has begun to collapse in Slovenia, too. This paper presents some of the myths which are deeply rooted in our social environment in spite of new knowledge in the area of criminology, psychology and sociology.

Key words: criminology, victimology, family violence, theories, social representations of family violence, myths

UDC 173 + 179.8